

Willem Bastiaan Tholen, een zeilende kunstschilder

In het Dordrechts Museum is er tot 1 juni een expositie van het werk van de geliefde schilder Willem Bastiaan Tholen. Minstens de helft van zijn schilderijen, etsen en aquarellen is gewijd aan het water en 'bootjes'. Niet zo gek als je bedenkt dat Tholen zelf een fervent zeiler was. Eigenaar ook van de nog altijd in het Stamboek ingeschreven Eudia en, zo ontdekte Simon Schermerhorn onlangs, van een grote boeier.

Door: Simon Schermerhorn

Willem Bastiaan Tholen (1860-1931) werd geboren in Amsterdam, maar het gezin Tholen verhuisde naar Kampen toen hij vier jaar was. Hij deed veel samen met zijn vader: tekenen, zeilen, vissen en schaatsen. De liefde voor de schilderkunst kreeg hij zowel via zijn vader (die zelf schilderde) als via zijn moederskant mee. Vader Tholen was een groot zeilliefhebber en nam hem mee op zijn zeiljachtje als de schooltijden het toelieten.

'Met zijn vader zou hij onweders en regenbuien over het water zien aankomen en zouden zij soms met de zeilboot in het riet vluchten tot de bui voorbij was... Later zou hij zoo'n beetje knechtje worden op het jachtje en mocht dan meehelpen om het in orde te houden.'

Na 3 jaar HBS stroomde hij niet door naar de vierde klas. Zijn schilderleraar wist zijn ouders te overtuigen Willem Bastiaan zijn schilder talent te laten benutten. In 1876 slaagt Tholen voor het toelatingsexamen van de Rijksakademie van Beeldende Kunsten in Amsterdam. Zijn vader besluit mede daarom het jachtje te verkopen en samen zeilen ze van Kampen naar Edam, 'naar den nieuwen eigenaar'. Na de Rijksakademie

wordt hij eerst tekenleraar en al vanaf 1880 krijgt Tholen (internationale) tentoonstellingen en zijn werk wordt zeer goed verkocht. In 1886 trouwt Tholen met de 17 jaar oudere Coba Muller. Vanaf begin 1890 wonen ze in de 'Kanaalvilla', met uitzicht op het kanaal tussen Den Haag en Scheveningen.

Gered op de Zuiderzee

In 1897 was W.B. Tholen (37 jaar oud) mee met een zeiltocht op de boeier *Volhouder* van C. Bruynings uit Amsterdam. Een uitgebreid verslag van deze tocht staat in het boek *W.B. Tholen*, geschreven in 1930 door Mr. R.S. Bakels (zelf ook een kunstschilder) ter ere van de zeventigste verjaardag van Tholen in een oplage van 350 exemplaren. De citaten in dit artikel komen uit dit boek. Die tocht zou bijna zijn ondergang worden, zo vertelt Tholen aan Bakels (spelling 1930):

'Halverwege Staveren begon de wind op te zetten. De zeilen moesten kleiner gemaakt worden, maar dat ging niet vlot. Het reefwerk was niet in orde. De tuigage was wel uitstekend voor mooi weer, maar bleek niet betrouwbaar bij harden wind. En de wind wakkerde snel

rechtsboven: Zelfportret van Willem Bastiaan Tholen (1860 - 1931)

onder: Tholen (rechts met schipperspet) aan boord van zijn Wieringer bol

linksboven: Een impressionistisch werk met de *Eudia* in het riet met zonnentent. Dit zou goed op de Kaag kunnen zijn, waar Tholen vaak zeilde

aan tot stormweer. De golven begonnen hoog op te lopen. Het jacht bruiste ertegenin met halfgestreken zeil. De fok, die er nog van top bijstond, kwam naar beneden, omdat de fokkeval brak. De tuigage werd op eens onklaar. De schipper, die meende een en ander te kunnen verhelpen als wij geankerd lagen, liet het anker vallen. Dit was een verkeerde beweging geweest, want iedere golf overstelpte nu het jacht geweldig met buiswater en het slingerde zoo hevig, dat allen zich stevig vast moesten houden om op de been te blijven.

De welbekende boeier *Elisabeth*, van den heer P. Altink Jr., is in eigendom overgegaan aan den heer Tholen te 's Gravenhage.

Naar wij vernemen is de *Eudia* (ex *Elisabeth*, van den heer P. Altink Jr.), eigenaar de heer W. B. Tholen te 's-Gravenhage, naar Gent verkocht.

Voor rekening van den heer W. B. Tholen te 's Gravenhage is te Enkhuizen een jacht gebouwd, naar het model der daar gebruikt wordende visschersvaartuigen voor de ansjovis- en garnalenvangst en hetwelk veel overeenkomst heeft met een grooten tjotter. Het jacht is *Eudia* gedoopt.

boven: Berichten uit de *Nederlandsche Sport* waaruit blijkt dat Tholen de grote boeier van P. Altink had overgenomen en een aantal jaren later zelf een bol om liet bouwen tot jacht

rechts: Men ging er altijd vanuit dat op dit bekende werk de bol *Eudia* te zien was, maar dat was voordat de auteur ontdekte dat Tholen kort een boeier bezat

rechtsonder: Tholen schetste met zijn collega's vaak in de buitenlucht. Hier heeft hij zelf zijn leermeester P. J. C. Gabriël afgebeeld nabij Giethoorn

Inmiddels waren alle andere vaartuigen, die tegelijk met ons Enkhuizen waren uitgevaren uit het zicht verdwenen. Het gelukte nog een vlag te hijschen, halverwege de mast, als teken van nood. De mogelijkheid bestond nog, dat een vaartuig zou komen opzetten en ons sein opmerken. De toestand werd benauwend op den *Volhouder*, die in de golven dreigde onder te gaan. En toch kon ik mij niet indenken, dat dit mijn laatste reis zou zijn. Gedurig flitste de zotte gedachte door mijn hoofd: 'Is hier niet een stalhouderij in de buurt?' Zooals de juffrouw in de geschiedenis van de Schipbreuk geroepen had.'

Een stoomboot die de noodsignalen had opgemerkt sleept de *Volhouder* uiteindelijk naar Stavoren. In diverse kranten is de redding op vrijdag 18 juni 1897 terug te vinden. De weersomstandigheden op die dag zijn helaas niet na te gaan - de KNMI-registratie is gestart in 1901 - maar reken maar dat het kon spoken op de Zuiderzee!

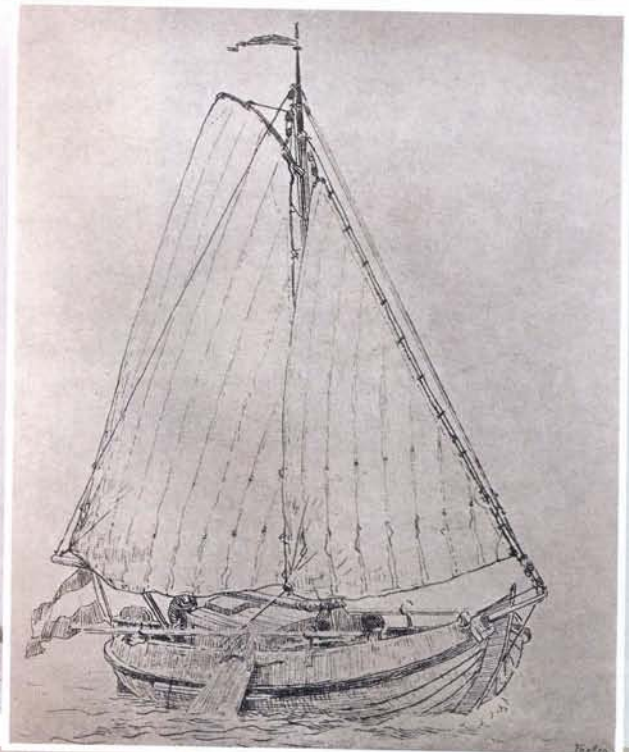
De boeier *Volhouder* (gebouwd in 1825) is trouwens twintig jaar later (in 1917), met de inmiddels Belgische eigenaar Van Dusseldorp op de Boschplaat bij Ameland gestrand en geheel wrak geslagen.

Tholen koopt de boeier *Elisabeth*

De eigenaar van de *Volhouder*, C. Bruynings, was lid van de Zeilvereeniging "Het Y" in

Amsterdam. De 'President' (zo werd de voorzitter toen genoemd) van 'Het Y', Pieter Altink Jr. had in 1887 de 11 m boeier *Elisabeth* laten bouwen, genoemd naar zijn dochter. Hij was een zeer actieve deelnemer aan wedstrijden. Tot voor kort was het een raadsel waar deze boeier van Altink gebleven was. Vanaf 1901 zeilde Altink namelijk in een bij Croles (IJlst) nieuwgebouwde Lemsteraak. De geschiedenis van deze tweede *Elisabeth* (later genaamd *Rommerswael* en tegenwoordig *Witte Walvis*) is uitgebreid beschreven op de website van de SSRP. In het tijdschrift *Nederlandsche Sport* (23-7-1898) vond ik het bericht dat de boeier *Elisabeth* door W.B. Tholen is gekocht. Lang heeft Tholen niet met de door hem *Eudia* genaamde boeier gevaren, want in de *Nederlandsche Sport* van 31-3-1900 wordt gemeld

boven: De 11 meter boeier *Elisabeth* van P. Altink werd de *Eudia* van Tholen. Maar het schip was hem te groot

rechtsboven: Van zijn zo geliefde bol *Eudia* maakte Tholen een zeer gedetailleerde ets

rechtsonder: Als we de ets en de aquarel '*Eudia* bij de Witte Brug' vergelijken zien we dat op de laatste bijvoorbeeld het schuifluik ontbreekt

linksonder: Mini-ets (3 x 3 cm; van de *Eudia*?) voor het poppenhuis van zijn tweede vrouw

dat Tholen de boeier weer verkocht heeft. In Gent heeft de boeier de naam *Roxane* gekregen. De verkoop van de boeier door Tholen kan als volgt verklaard worden. Tholen wilde alleen of met een bevriende kennis of

kunstschilder kunnen varen. Zo'n behoorlijk zware, overtuigende boeier vraagt wel om een ervaren bemanning. In die tijd was er meestal een betaalde vaste schipper aan boord. Het schip was hem waarschijnlijk wat te machtig. Daar komt bij dat zijn 17 jaar oudere echtgenote Coba vast geen interesse had om mee te varen. Anneke de Jong schrijft in haar boek over Tholen: Het lijkt erop dat het echtpaar elkaar niet veel zag: als Tholen niet op de Kaag of in Enkhuizen was, bevond zijn vrouw zich wel in het buitenland.

De Wieringer bol Eudia

In 1901 koopt Tholen een nieuwgebouwde

Wieringer bol, die in Enkhuizen als jacht voor hem wordt afgebouwd met een kajuit. Bij de inschrijving in het register werd dit schip - ook *Eudia* gedoopt - trouwens een 'botaak' genoemd. Het is een veel handzamer schip waarmee Tholen vele reizen heeft gemaakt door Nederland. Tholen was altijd weer blij op het water te zijn, zo schreef hij aan zijn vriend Albert Plasschaert:

'...zonder stof, zonder herrie, zonder trams, zonder al dat stadsgedoe...'

In het voorjaar naar de Kaag, later in het jaar naar de Zuiderzee: Enkhuizen, Monnickendam, Nijkerk. Veel maritiem werk is gemaakt of voorbereid tijdens de vaartochten. De stu-

dies werden in de kajuit opgeprikt en waren voorbeeld voor de in zijn atelier gemaakte meesterwerken. Zijn eigen *Eudia* heeft hij vele malen getekend, geëts en geschilderd.

De bol had een ligplaats in de buurt van de Kanaalvilla tussen Den Haag en Scheveningen. In 1903 staat de *Eudia* van W.B. Thole (zonder n) op een plaquette van de ligplaatsen in de jachthaven van Zeilvereniging "Het Y".

Tholen heeft twee kunstwerken gemaakt van de *Eudia* bij de 'Witte Brug' waar hij woonde. De *Eudia* wordt daarop met gekat grootzeil en gestreken fok vooruit geboomd met een stuurman in de kuip, terwijl er net twee dames over de brug fietsen. In de vrijwel identieke aquarel-versie ('Koninginnegracht') heeft Tholen zichzelf al schetsend op de oever afgebeeld. Volgens de beschrijving in het nieuwe boek over W.B. Tholen gaat het om de in 1901 gebouwde *Eudia*. Nu bekend is dat Tholen ook eigenaar was van de boeier *Eudia* (ex-*Elisabeth*) kan het ook dit schip geweest zijn. Vergelijk de welving van de roef, de kajuitingang en de lichtkap maar eens van de twee *Eudia*'s...

De E2 (*Eudia* 2)

Rond 1904 kocht Tholen ook een woonschip met motor, eerst naast zijn zeilende *Eudia*, later is het zijn enigschip. Bij het RKD (Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis) zijn de brieven van Tholen aan Albert Plasschaert bewaard. Op 16-11-1904 schrijft Tholen: "Op 't oogenblik zou ik nog liever de *Eudia* verkopen als de oude botter op de helling". De *Eudia* heeft Tholen waarschijnlijk al voor 1909 verkocht. Het motorschip, in de brieven 'E2' genoemd zorgt voor veel ellende: motorpech, deschroef is te klein en (in 1907) brand aan boord. Vóór het overlijden van zijn vrouw Coba in 1918 is

Tholen helemaal gestopt met het varen.

Van de E2 is (nog) geen tekening of schilderij bekend. Een schilderij van Floris Arntzenius zou volgens de vermelding in een veilingcatalogus gaan om 'Boot verven van de kunstenaar Willem Tholen'. Dat schip lijkt wel erg groot. Tholen zal toch ook zijn *Eudia* 2 wel getekend of geschilderd hebben.

De Wieringer bol die in 1953 door Mr. Dr. T. Huitema (auteur van het standaardwerk *Ronde en platbodemjachten* en erebestuurslid van de SSRP) in zeer slechte conditie werd gevonden bij het Hoornsche Diep bij Groningen, bleek de *Eudia* te zijn. Huitema heeft er na een grondige restauratie tot 1986 mee gevaren. Momenteel staat de *Eudia* te koop in Sneek, als enige overgebleven houten bol.

Scheepsbenamingen

Bij het zoekwerk naar de historie van schepen valt overigens op hoe uiteenlopend vroeger (ook door kenners) een bepaald schip werd getypeerd. De Wieringer bol *Eudia* werd ingeschreven als botaak, maar werd ook wel boeier genoemd. De nu als Lemsteraak bekend staande *Witte Walvis* (ex-*Elisabeth* van P. Altink Jr.) werd in het register ingeschreven als 'jacht van ijzer' en werd bij de eerste aankomst bij zijn vereniging "Het Y" betiteld als botterjacht. Op een plaquette van 1903 staat het schip overigens vermeld als boeier. (Meer over de boeiende geschiedenis van dit jacht is eveneens te lezen op de site van de SSRP.)

Tentoonstelling

Tot 1 juni 2020 is er in het Dordrechts Museum een grote tentoonstelling over Willem Bastiaan Tholen te zien: het gaat om honderd schilderijen en tachtig tekeningen. Het aller-kleinste werkje op de tentoonstelling, een

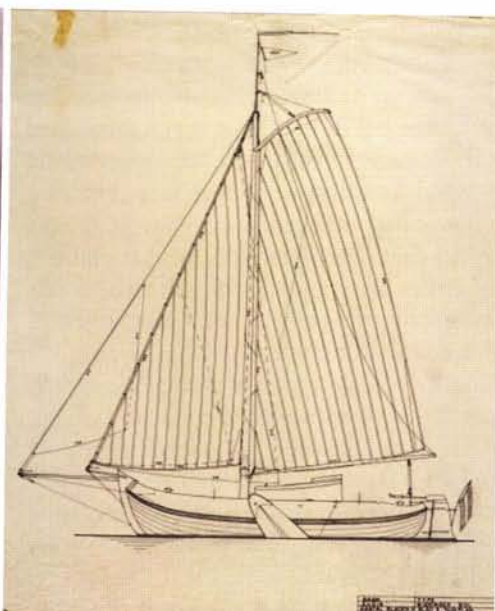

boven: In de bedelbalk is het werfplaatje ('Lastdrager - Enkhuizen') aangebracht.

onder: Een fraai leeuwje op de roerklik

linksonder: De *Eudia* na de restauratie door Huitema, gefotografeerd op de Kaag in de jaren vijftig

rechtsonder: Het zeilplan voor de Wieringer bol

ets in miniformaat (ca. 3 x 3 cm) maakte hij voor het poppenhuis van zijn tweede vrouw, jonkvrouw Lita de Ranitz. Is hier misschien ook sprake van de *Eudia*? Overigens richt deze tentoonstelling zich op de veelzijdigheid van Tholen en wordt er veel meer getoond dan 'bootjes' en watergezichten.

Toch blijft het maritieme werk ook een heel sterke kant van hem. Zijn ervaring met het varen met, en de kennis van de schepen bracht hem een groot voordeel. Bij Tholen worden bijvoorbeeld de stand van de zeilen en de zwaarden altijd goed getekend en geschilderd. Want Tholen was ook een heel precies mannetje. Zijn eigen schip zag er altijd keurig netjes uit en 'Als hij het slordige schip van een ander verlaat zal hij, bij wijze van lesje, met een vriendelijken knik, nog eerst even netjes een fokkeschoot opschieten'.